

ském spisovateli, kterému císař udělil vysoký řád, ale on mu ho poslal zpátky s vysvětlením, že není vyznamenání hodný, protože byl za druhé světové války válečným zajatcem. Pozoruhodné na tom je, že v Japonsku veřejnost jeho odmítnutí ocenění pochopila a schválila. Zdá se tedy, že co se týče vztahu k zajetí, nezměnilo se nic.

Cíle procesu

C.: Chtěl bych se teď věnovat politické stránce tokijského procesu. Tehdy⁵⁸ se říkalo, že jedním z hlavních cílů soudu je „přesvědčit Japonce, že ‚zločin se nevyplácí‘, a za druhé... učinit z našich bývalých nepřátel z Východu spolehlivé přátele“. Jenže jednou jste mi řekl, že podle vašeho názoru bylo skutečným americkým zájmem v pozadí procesu prostě pomstít se za útok na Pearl Harbor.

R.: Útok na Pearl Harbor v USA hluboce zapůsobil. Stál tisíce životů a způsobil nesmírné škody loďstvu. V USA byla ustavena vyšetřovací komise ke zjištění, zda lze z této katastrofy vinit generála Shorta a admirála Kimmela.

Vzpomeňte si na jednání, která se konala v listopadu 1941 ve Washingtonu. Postup Japonska vyvolal ostrou reakci Spojených států, Velké Británie, Číny a Nizozemska. Pro Japonsko mělo nejvyšší váhu ropné embargo. Japonsko nesmírně usilovalo, aby bylo embargo zrušeno. 26. listopadu již byl postoj Washingtonu zcela jasný: cenou za hospodářské ústupky se měl stát odchod Japonska z Indočíny a Číny. Jenže takovou cenu nebyla schopna či ochotna zaplatit žádná japonská vláda. Hullovy podmínky jednoduše znamenaly válku a on to věděl. „Celá věc je teď ve vašich rukou,“ řekl Stimsonovi a Knoxovi (ministrům války a námořnictva). Americká vláda si byla jista, že k válce dojde, ale usilovala o to, aby ji zahájilo Japonsko. „Chceme Japonce vmanévrovat do situace, kdy vypálí první výstřel, a zároveň nebudou pro nás představovat vážnější nebezpečí,“ řekl tuším Hull.

58 *New York Times* z 23. listopadu 1948, str. 22.

Takové mínění převažovalo na počátku prosince 1941. Američané dešifrovali telegramy japonské vlády velvyslancům Nomurovi a Suzukimu. Dozvěděli se, že se má v daný okamžik zničit dešifrovací přístroj na japonském velvyslanectví, což představovalo jasné znamení, že pak vypukne válka. Ze stanoveného času mohli vyčíst náznak, že válka začne na Havaji – tam by bylo 7.30 hodin ráno. Přesto však velitelé na Havaji nebyli zvláště varováni. Pouze jim byl dán pokyn, aby byli v pohotovosti pro případ sabotáže. Z toho důvodu umístili lodě a letadla co nejbližší, aby byly chráněny proti sabotáži z vnitrozemí, ze strany Havajců, kteří byli převážně japonského původu. Tím samozřejmě poskytl japonským letadlům přilétajícím z dále vynikající terč. Navíc 27. listopadu dostali velitelé na Havaji sdělení od generála Marshalla, které obsahovalo výrok: „Pokud nebude možno zabránit, opakuj, nebude možno zabránit vypuknutí války, Spojené státy si přeji, aby to bylo Japonsko, kdo se dopustí prvního otevřeného činu.“

Tento první otevřený čin přišel 7. prosince v podobě pečlivě naplánovaného útoku na Havaj. Plán jako první navrhl admirál Jamamoto, který se v roce 1932 coby mladý námořní kadet zúčastnil amerického cvičení představujícího útok na Pearl Harbor speciální jednotkou, přičemž cílem tohoto cvičení bylo prověřit možnosti obrany Havaje. Jamamotův plán byl mimořádně odvážný, protože japonská úderná jednotka by se ocitla ve velkém nebezpečí, kdyby ji napadla americká letadla umístěná na Havaji. Ale Jamamoto vypočítal, že tento plán může být velmi úspěšný, bude-li proveden pomocí speciálně zkonstruovaných torpéd, vhodných pro mělké moře.

Říká se, že blížící se japonská letadla byla odhalena radarem dvou vojínů–nováčků. Viděli, jak se letadla blíží, a s velkým vzrušením podali o svém zjištění hlášení. Sloužící poručík prý odpověděl slovy „Nechte to být, hoši!“ . Vše je vylíčeno v oné skvělé knize od Morgensterna.⁵⁹

Jak všichni víme, tento útok měl pro americké námořnictvo zničující následky. Kdo za to mohl? Je pravda, že americká vláda útok předvíдалa, ale nevyslala příslušné varování právě

59 G. Morgenstern, *Pearl Harbor: The Story of the Secret War* (New York, Devinadair, 1947, 2. vydání).

proto, že by mu tak mohla zabránit? Takové varování by bylo na Havaji nepochybně viditelné a pak by vešlo ve známost v Tokiu, takže útok by se musel odvolat. Jenže vláda chtěla, aby první výstřel vypálili Japonci. Tento názor lze doložit reakcí ministra války Stimsona, když se dověděl o útoku. Byla to reakce téměř úlevná, přestože byl informován i o katastrofálních ztrátách.

Četní pozorovatelé vinili Washington z tohoto útoku už tehdy, a dokonce ho viní i teď, po rozsáhlých vyšetřováních. Avšak ihned po Pearl Harboru byli místní velitelé shledáni vinnými z nesplnění povinnosti; nebyli ovšem nikdy postaveni před soud.

Z tohoto dilematu, kdy armáda a námořnictvo obviňovaly politiky a politikové (pokud jejich názor neurčovala stranická politika) vinili armádu, bylo jedno snadné východisko: obvinit Japonce a tvrdit, že jednali tak hanebně a prohnaně, že ctihodní Američané nemohli útok ani tušit. Autora plánu, japonského admirála Jamamota, Američané po celou válku nemilosrdně stíhali; na sklonku války bylo jeho letadlo konečně sestřeleno. Nicméně bylo zapotřebí procesu, který by americkému lidu a celému světu předvedl zločinnou věrolomnost útoku na Havaj.

Tento postoj zastával i MacArthur. Řekl mi upřímně, že byl proti tokijskému procesu, který obsahoval žalobu týkající se odpovědnosti za válku. Dal by prý přednost krátkému soudu, který by jednal pouze o zákeřném útoku na Pearl Harbor. Pearl Harbor musí být pomstěn, ten útok je nutno označit za obrovský zločin, za hrubé porušení zákonů války. V tomto ohledu se MacArthur vyjádřil naprosto jednoznačně.

Omezenému procesu v Japonsku vlastně zabránil precedens norimberského procesu. V Norimberku byli obžalovaní obviněni ze zločinu proti míru. Obvinění japonských vůdců pouze z nenadálého útoku na Pearl Harbor by se dalo vykládat tak, že samotná japonská válka nebyla útočná, a tudíž ani zločinná.

Z právního hlediska nestálo obvinění týkající se zákeřného útoku na Pearl Harbor vůbec na pevné půdě. Je sice pravda, že v roce 1907 byla v Haagu uzavřena dohoda o povinnosti formálně vyhlásit válku,⁶⁰ o což se mohlo obvinění do jisté míry opírat. Na jednáních v Haagu roku 1907 navrhla holandská

⁶⁰ Viz Haagská konvence III z roku 1907, *United Kingdom Treaty Series 8* (1910), Cmnd 5029.

delegace, aby byl stanoven konkrétní časový úsek mezi vyhlášením války a zahájením vojenských operací. Myslím, že to mělo být 24 hodin. Je ironií, že tento návrh zamítla delegace americká, neboť by se tak vyloučila možnost překvapivého útoku!

Ve skutečnosti měli Japonci v úmyslu předat ještě před útokem oficiální vyhlášení války. Podle všeho jim v tom zabránil dopravní chaos, takže nakonec se Nomura a Suzuki dostali ke Cordellu Hullově až v době, kdy už bylo v Hullově pracovně po telefonu slyšet exploze na Havaji. Podle smlouvy by nepředstavovalo porušení zákona vyhlášení války ve Washingtonu v 7.30 hod. a zahájení válečných operací na Havaji v 7.31 hod.

C.: Naléhali při procesu Američané, aby se projednávala otázka Pearl Harboru?

R.: Obžaloba z toho samozřejmě učinila důležitou záležitost, avšak jen jednu z mnoha. To byl pravý důvod, proč se proces tak protáhl. Obžaloba se zabývala všemožnými podružnými maličkostmi. Všichni zástupci žalobce se snažili vyrukovat s něčím, co mělo pro jejich zemi nějaký větší význam.

Generál MacArthur byl s tímto průběhem velmi nespokojen. Mluvil jsem s ním, když už tribunál zasedal asi půl roku. Zeptal se mě: „Jak dlouho podle vás ten proces ještě potrvá?“ A já jsem mu musel odpovědět: „Pokud bude obžaloba takto postupovat i nadále, fáze obžaloby potrvá rok, přičemž z požadavku ‚nestranného procesu‘ plyne, že zhruba stejný čas by měla mít k dispozici i obhajoba.“ Viděl jsem na něm, že to přijímá s krajní nelibostí.

Mimochodem v tomto bodu měly Norimberk a Tokio cosi společného. V obou případech se proces konal částečně z politických pohnutek. V Norimberku chtěl Jackson Američany ospravedlnit z odchýlení od pravidel neutrality, ne-li jejich přímého porušení. V Tokiu se chtěl MacArthur pomstít za Pearl Harbor a zároveň tak smýt vinu z americké vlády a amerických vojenských velitelů. A tak lze u kořenu obou procesů nalézt důvody, které nemají nijaký vztah k myšlence, že zahá-

jení útočné války je mezinárodní zločin, za nějž mají být stíháni konkrétní lidé.

C.: Obraťme opět list. To, že americká vláda nezpřístupnila veřejnosti dokumenty z tokijského procesu, bylo způsobeno politickými motivy?

R.: To nevím. Pravda je, že rozsudky nevyšly tiskem. Teď však byly zveřejněny, přičemž redakci jsem provedl já spolu s mým amsterodamským kolegou profesorem Rütterem.⁶¹ Myslím, že Američané měli z celého tokijského procesu trapný pocit.

C.: A přitom zveřejnili 42 svazků z norimberského procesu.

R.: Norimberský proces zveřejnili Angličané a Američané. Bylo o něm napsáno ohromné množství literatury. Ale tokijský proces byl bagatelizován. Myslím, že se asi trochu styděli za to, co se tam stalo – rezignace amerického soudce, jmenování dvou soudců až po zahájení procesu a všechny ty další trapné okolnosti. Podezřívám je, že nechtěli, aby tokijský proces vešel v širší známost. Důkazy však pro to nemám. Je ovšem podivné, že „největší proces novodobé historie“, jak byl nazýván, byl tolik přehlížen.

C.: Mohla být jedním z důvodů snaha „sprátelit se s našimi bývalými nepřáteli z Východu“, o níž jsem se již zmínil? Tedy přání učinit z Japonska silnou základnu proti komunismu?

R.: To mohlo sehrát jistou roli. V době vynášení rozsudku už byla jiná atmosféra. Japonsko bylo považováno za hlavní sílu na Dálném východě, která se stane nástrojem americké politiky.

C.: Jestliže se ale politické klima zlepšilo, proč nebyl MacArthur shovívavý vůči obžalovaným? Mohl přece rozsudky zmírnit.

61 *The Tokyo Judgement*, viz výše str. 30.

R.: Ano, to mohl. Možná že si MacArthur všiml veřejného mínění ve Spojených státech a možná se chtěl zalíbit americkému lidu. Anebo třeba dostal příkaz potvrdit většinový rozsudek. Myslím si, že to mohlo být právě tak.

Přesto mě později pobouřilo, když MacArthur řekl Šigemiu cuovi, opět ve funkci japonského ministra zahraničí, za jeho návštěvy ve Spojených státech: „Byl jsem vždy přesvědčen, že jste nevinen a že vaše odsouzení je omyl.“ Proč tedy odmítl změnit rozsudek? V mém nesouhlasném vyjádření mohl MacArthur nalézt veškeré argumenty pro revizi.

C.: Myslíte si, že vaše nesouhlasné vyjádření četl?

R.: Ne, myslím že ne. Předal jsem ho jeho právnímu poradci a zdůraznil jsem, že považuji za důležité upozornit vrchního velitele MacArthura na argumenty, které mne přiměly k nesouhlasu s většinou. Toho poradce jsem znal velmi dobře. Když jsme spolu jednou obědvali, řekl jsem mu, že jsem své nesouhlasné vyjádření napsal zejména ve víře, že na základě MacArthurova přezkoumání lze odstranit nespravedlnost. Myslím si ale, že MacArthur mému vyjádření nevěnoval pozornost. Patrně mu někdo řekl, že vrchní velitel, který zřídil tribunál, by měl jeho zjištění a rozsudek přijmout.

C.: Co si myslíte o MacArthurovi? Pokud vím, několikrát jste se setkali.

R.: Byl to skutečně úchvatný člověk. Američan, jehož životní styl byl ve svém majestátu a důstojnosti spíš evropský než americký. Mezi ním a ostatními americkými nejvyššími důstojníky byl velký rozdíl. Byl to vynikající člověk. Zároveň však svým způsobem herec. Jeho postoje vůči Japonsku jsem si velmi vážil. Od samého počátku se energicky zasazoval o udržení císaře. Trval sice na tom, že při první oficiální návštěvě má císař přijít za ním, a nikoli obráceně, ale císaře nikdy neurazil. Generálovi jeho jednání vyneslo v Japonsku velkou popularitu. Byl vlastně mnohem víc v oblibě u Japonců než u Američanů.

C.: Proč ho měli Japonci rádi?

R.: Měli ho rádi, protože od Američanů očekávali znásilňování a plenění. Když se Američané vylodili, obyvatelstvo bylo nesmírně vystrašené. Japonci říkali: „Všechny nás zabijí.“ Ve skutečnosti Američané samozřejmě nezabili nikoho. Namísto toho vojáci rozdávali dětem čokoládu. To se odrazilo v obdivu k MacArthurovi – velel armádě, která se chovala tak dobře. Zásobovací situace byla v Japonsku obtížná, a tak Američanům zakázal obstarávat si jídlo v místě. Veškeré potraviny pro okupační správu se dovážely z Ameriky.

Byl to skutečně muž hodný obdivu. Přitom ale herec. Když jsem odjížděl, přišel jsem se s ním rozloučit. Vzpomínám si, jak jsme spolu seděli na pohovce. Uvědomoval si, že se vracím domů, a chtěl mi říct, co v Japonsku dělá, abych to mohl sdělit své vládě. Přes půl hodiny mi povídal, jak v Japonsku zavádí demokracii. Vzpomínám si, že jsem se ho zeptal: „Jste si jist, že demokracii lze zavést zvenčí?“ Byl zcela přesvědčen, že uspěje. A vyjadřoval se tak pateticky, že jsem si pomyslel: „Škoda že nemám dobrou paměť, tahle jeho slova bych si rád zapamatoval.“ Bylo to úžasné. Seděl na pohovce, kouřil dýmku a velmi pomalu formuloval skvělé věty.

Později, po návratu domů, jsem četl v časopisu *Time* článek o Japonsku. Americký senátní výbor odjel do Japonska a pořídil s MacArthurem rozhovor. Byli u toho také američtí novináři. Ten článek reprodukoval, co MacArthur řekl: hovořil o tom, co v Japonsku dělá a čeho tam dosáhl, a přitom se vyjadřoval úplně stejnými větami! Novinář líčil, jak generál seděl na pohovce, kouřil dýmku, díval se do dále a pomalu hovořil s dlouhými přestávkami mezi slovy. Napsal: „Generál mluvil, jako by ho právě osvítilo samo nebe.“ A byly to navlas stejné věty, které jsem již vyslechl!

To tedy byla jedna jeho stránka, k níž se pojilo mimořádné důstojné, vznešené chování. Z budovy Daiči, kde měl svůj štáb, odcházel vždycky přesně ve stejnou hodinu. Na cestě k vozu ho pokaždé doprovázely jásající davy. Když jsme měli u MacArthura obědovat, museli jsme přijít o něco dřív a chvíli si popovídat s jeho manželkou. Pak po nějaké chvíli zazvonil

telefon a bylo nám oznámeno, že generál opouští svůj úřad. Na stůl se začalo nosit jídlo a v okamžiku, kdy se generál dostavil, začali jsme jíst a hovořit. Anebo spíše generál začal mluvit a my ho poslouchali. Rozhovor s MacArthurem obvykle spočíval v jeho monologu. Ale poslouchat ho stálo za to. Vzpomínám, jak jsme jednou u oběda „projednávali“ důsledky atomových zbraní na mezinárodní politiku. Bylo úžasné poslouchat, jak mluví o válce v atomovém věku.

C.: Jaký měl MacArthur názor na svržení atomových bomb na Hirošimu a Nagasaki?

R.: O tom jsme spolu nehovořili. MacArthur mluvil výlučně o budoucnosti. Kolik bomb by bylo zapotřebí k zničení Ameriky, kolik bomb by potřebovali na boj proti Číně a tak podobně.

C.: Takže jste se ho na Hirošimu a Nagasaki nezeptal?

R.: Nezeptal. Bylo to, jak se říká, choulostivé téma. Z otázky by víceméně vyplynula kritika. A jaký by to mělo smysl? Neměl s tím nic společného a dalo se přesně odhadnout, co odpoví. Mohli jsme mu nanést téma, které zatěžovalo celý proces. Občas jsem se stýkal s japonskými studenty. To první, na co se vždy ptali, bylo: „Máte morální právo zúčastnit se soudu s představiteli Japonska, když Spojenci vypálili naše města, čímž např. v Tokiu způsobili smrt jednoho statisíce lidí během jediné noci a to celé pak završili zničením Hirošimy a Nagasaki? Tohle byly skutečné válečné zločiny.“ Jsem přesvědčen, že tato bombardování představovala válečné zločiny. Byl to teror namířený proti civilnímu obyvatelstvu, pro něž se válečné utrpení mělo stát natolik nesnesitelným, že by civilní obyvatelstvo samo začalo naléhat na vládu, aby kapitulovala. Byla to teroristická „donucovací“ válka. A je jisté, že toto zákony války zakazují. Proč bych to tedy měl probírat s generálem? Myslím, že bych ho tím jen přivedl do rozpaků.

Američané MacArthura rádi neměli. Obdivovalo ho mnoho vojáků, ale přesto byla znát jistá nechuť vůči němu. Pamatujete se, jak byl poražen na Filipínách. Byl to ten okamžik, kdy

uprchl do Austrálie a přenechal generálu Wainwrightovi vele-
ní poražené armády. Když MacArthur opouštěl Filipíny, pro-
nesl historický výrok: „Já se vrátím.“ Tím vzbudil mnoho
nelibosti. Měl totiž říct „my se vrátíme“, ale on místo toho řekl
„já se vrátím“. Po svém odchodu z armády pracoval ve firmě
Rand Corporation. Vzpomínám si, že v *New Yorker* se objevil
kreslený vtip: dveře „Rand Corporation“ a na nich připíchnutý
lístek: „Šel jsem na oběd – já se vrátím!“ O tohle šlo. Ten vtip
dokazoval, že odpor proti jeho drzé větě „Já se vrátím“ trval.

V Japonsku se choval až příliš velkopansky. Vzpomínám si,
že když hlavní žalobce Keenan oslovil soud, vyjadřoval se
velice oficiálně; zdůraznil význam soudu a řekl něco v tom
smyslu, že „mezi vámi a nejvyšší mocí není nic“. A někteří
z nás si kladli otázku, zda tím mínil Boha nebo MacArthura.

C.: Přišel MacArthur vůbec někdy k soudu?

R.: Ne. Všichni generálové přišli, ale MacArthur nikdy. Po-
dle mne to byla moudrá taktika. Udržoval si odstup. Zůstával
mimo veškeré dění.

C.: Třeba vás nechtěl ovlivňovat?

R.: To jistě také. Jelikož měl podle Statutu pravomoc měnit
naš rozsudek, bylo správné, že se vyhnul ovlivňování jeho
formulace.

Možná že MacArthurovi v účasti na zasedání zabraňovaly
i výhrady vůči procesu. Zejména obvinění ze zahájení a vedení
války bylo v rozporu s jeho vojenským smýšlením. Jeho po-
bočník a nadšený obdivovatel, generál Courtney Whitney, kte-
rý o něm napsal knihu, konstatoval: „Zásada, že političtí
představitelé poražených ve válce se mají zodpovídat ze zloči-
nu, se mu přičila.“

Zhodnocení procesu

C.: Samozřejmě je vám známo, že tokijský proces vyvolal
spoustu kritiky. Kupříkladu Paul Schroeder napsal, že „složení
tribunálu, politická situace a nálada veřejnosti na počátku po-
válečné éry způsobovaly, že klidné utvoření nestranného sou-
du v této věci bylo nemožné... historik může pochybovat, že
závěry, k nimž tribunál dospěl, představují vůbec nějaký po-
krok ve vývoji mezinárodního práva a spravedlnosti“.⁶²

R.: Za svého několikaletého pobytu v Japonsku jsem hrával
tenis s generálem Willoughbym, náčelníkem vojenského prů-
zkumu v Japonsku a velkým obdivovatelem MacArthura.
Když jsem se chystal k návratu do Nizozemska, přišel jsem se
s ním rozloučit. Vzpomínám si, jak mi slavnostně řekl: „Ten-
hle proces byl tím nejhorším pokrytectvím, jaké z dějin zná-
me.“ Také mi řekl, že kvůli tomuto procesu zakáže svému
synovi nastoupit vojenskou službu. Zeptal jsem se ho, v čem
spočívají jeho výhrady vůči procesu. Odpověděl mi, že Ame-
rika by za stejných okolností, v jakých se ocitlo Japonsko,
bojovala přesně stejným způsobem.

K tomu máme skutečně důkaz z nedávných let: když ara-
bské země pohrozily, že přeruší dodávky ropy, Američané jim
odvětili pohrůzkou vojenskou silou. V lednu 1974 pronesl ame-
rický ministr obrany Schlesinger projev, v němž uvedl, že bez-
pečné zajišťování dodávek ropy představuje *vojenskou*
odpovědnost, takže existuje „riziko“, že na jejich ochranu
bude nasazena vojenská moc.⁶³ Vzpomínáte-li si na situaci
s ropou v Japonsku v době embarga, Japonci měli jen dvě
možnosti: buď válku nezačít a přihlížet, jak se zásoby ropy
tenčí na nulu, a vydat se tak jiným zemím zcela na milost,
anebo bojovat. To byl ten Willoughbyho důvod. Řekl, že každá
země by bojovala, kdyby byly její životně důležité zájmy takto
ohroženy.

62 Viz P. W. Schroeder, *The Axis Alliance and Japanese-American Relations*
(Ithaca, Cornell University Press, 1958), str. 228.

63 Viz *New York Times*, 12. ledna 1974, str. 3.

C.: Pokud byste býval mohl sám rozhodnout, zda se má tento proces konat, co byste býval navrhl? Byl, podle vašeho názoru, proces vůbec nutný, nehledě na obsah obžaloby?

R.: Podle mne se proces konat měl. Jsem dosud přesvědčen, že představoval jistý milník ve vývoji práva a že argumenty, o něž se rozsudek opíral, jsou v atomové sféře naprosto nezbytné. Měl jsem pocit, že poněkud předbíháme právníkové myšlení – jak si ostatně poznamenal i Stimson – co se týče obvinění ze zločinu proti míru, ale přesto to bylo naprosto nezbytné. Jenže potíží je v tom, že pokud se přijme zákaz použití síly a zločinu proti míru, pak je nutno ve světě změnit ještě spoustu dalších věcí. Myslím tím, že uznání zločinu proti míru je krok vpřed, jenže z tohoto kroku nezbytně vyplývají další. Zakáže-li se změna stavu použitím síly, musí se vytvořit mechanismus mírové změny. A mírová změna patří k tomu nejobtížnějšímu, čeho lze ve světě suverénních států dosáhnout. Stát v privilegovaném postavení není ochoten vzdát se svých zájmů, není-li k tomu donucen výkonem moci.

V systému Spojených národů máme Radu bezpečnosti a Valné shromáždění, přesto tu však schází nějaký mechanismus, který by mohl nezbytné mírové změny uskutečnit. I tak se odehrály změny dalekosáhlého významu, jako třeba zrušení koloniálního systému a uznání lidských práv. Myslím si proto, že svět se pojmu „zločin proti míru“ musí ještě přizpůsobit. Od konce druhé světové války došlo asi ke třiceti válkám mezi státy a k více než stovce občanských válek. Přes zákaz použití síly se tedy bojovalo hodně. Avšak po roce 1945 nebyl dosud nikdo obžalován ze zločinu proti míru! Tato situace je z právního hlediska poněkud zmatená. Právníci vědí, že právo není logické. V tomto případě však napětí v právním systému nabývá mimořádných rozměrů.

C.: V jakém směru měl být tokijský proces jiný, aby byl řádným a nestranným soudem? A především – domníváte se, že se na soudu měly podílet i osoby z neutrálních zemí?

R.: Ano. A mám za to, že u soudu měli být nejen neutrálové, nýbrž i Japonci. Měli představovat menšinu, takže by nemohli rozhodovat o celém případě. Hlavně při neveřejném jed

nání se objevilo mnoho předpojatých závěrů a názorů, které by Japonci bývali mohli přesvědčivě kritizovat. Kupříkladu japonský vládní systém se velmi lišil od demokratických či autoritativních systémů v Evropě a Americe. Byl to systém palácové politiky. V této záležitosti by přítomnost japonského soudce bývala zabránila spoustě omylů.

C.: Znamenal proces „spravedlnost vítězů“?

R.: Samozřejmě jsme si byli v Japonsku všichni vědomi toho, že Tokio, Jokohama a další velkoměsta byla zničena bombardováním a spálena. Bylo strašné, že jsme tam přišli za účelem obhajoby zákonů války, přičemž jsme denodenně byli svědky toho, jak hrozným způsobem je porušovali Spojenci. Ale tvrdit, že se měl konat soud, v němž by na lavici obžalovaných stanuly obě strany, tedy poražení i vítězové, je nemožné. Po této stránce měl Tódžó pravdu, když říkal, že Tokio představovalo spravedlnost pouze pro vítěze. Jak to vyjádřil i jeden z obžalovaných na norimberském procesu: „Kdybychom vyhráli válku my, konal by se jiný proces, jinde a za jiné zločiny.“ To je naprostá pravda.

C.: Takže vy nesouhlasíte s názorem, který vyjádřil Minear ve své knize o tokijském procesu, že totiž proces „je nedobrý precedens, tak nedobrý, že zároveň zpochybňuje precedens z Norimberku“.⁶⁴ Vzpomínáte si, co napsal? „Bylo by moudřejší navrátit se k mezinárodnímu právu z období před rokem 1945, kdy válečné krutosti se považovaly za ospravedlnitelné, nikoli však samotná agrese.“⁶⁵

R.: To je jeho názor, já s ním ale nesouhlasím. Tokijský proces byl totiž mnohem obtížnější a složitější než norimberský.

64 Minear, *Victor's Justice*, str. XI.

65 Tamtéž, str. XI.

Norimberk představoval jasný příklad agrese za účelem ovládnutí evropského světadílu. V Japonsku byl na prvním místě strach z komunismu v Číně. Japonci byli přesvědčeni, že pokud nezasáhnou, v Číně zvítězí komunistický režim, a stane-li se Čína komunistickou, pak bude i Japonsko odsouzeno ke komunismu. Na tento výrok stále myslím a docela by mě zajímalo, zda se naplní. Je pravda, že když byli Japonci vytlačeni z Číny, komunisté tam vskutku přišli k moci. V tomto ohledu měli naši obžalovaní se svou předpovědí pravdu.

Také se tam vyskytoval prvek osvobození, vyjádřený heslem „Asie Asijcům“, který leckomu úplně stačil, aby tažení Japonců nepovažoval za zločinné. Je zcela jasné, že toto je případ, jakému právníci říkají „tvrdy oříšek“.

C.: Jak víte, Američané vznesli čtyři argumenty na podporu svého názoru, že se má konat soud namísto popravy japonských vojenských a politických představitelů bez soudu. Argumenty byly následující:

1. poprava „by představovala porušení nejzákladnějších zásad spravedlnosti, sdílených všemi členy Spojených národů“;
2. poprava nepřátelských vůdců by mohla způsobit, že Němci a Japonci by z těchto zločinců udělali mučedníky;
3. odsouzení válečných zločinnů po procesu „si zjedná maximální podporu veřejnosti v naší době a setká se s úctou v dějinách“;
4. použití soudního postupu navíc „umožní celému lidstvu zkoumat v budoucnosti autentický záznam“ německé a japonské zločinné činnosti.⁶⁶ Myslíte si, že Američané celkem vzato měli pravdu?

R.: Správnou odpověď na to dal Jackson. Napsal: „Osvobodit je bez soudu by znamenalo výsměch mrtvým a ze žijících by učinilo cyniky... ale popravy či tresty bez rozdílu a bez přesného shledání viny, zjištěné spravedlivým postupem, by porušily opakované závazky, nebyly by příliš slučitelné se

svědomím Američanů a naše děti by na ně nepomýšlely s hrdotí.“⁶⁷ Pěkný, patetický jazyk. Ale myslím, že byl namístě. Okamžité zabití válečných zajatců – vojáci mezi japonskými vůdci měli statut válečných zajatců – by představoval těžký válečný zločin. Avšak to, co způsobili světu, nešlo přejít mlčením. Tito vůdci pošlapali hodnoty respektované celým světem, porušili základní normy lidského chování. Reakce vítěze měla potvrdit platnost těchto norem.

Jackson zdůrazňoval, že nestranný soud se má konat proto, aby rozhodl, kdo je vinen a kdo nevinný. A měl naprostou pravdu. Tradiční formou soudního přelíčení mohly být poskytnuty nejlepší záruky, že neutrpí nevinní a že budou potrestáni jen ti, kdo trest opravdu zasluhují.

Stojí za to připomenout ještě jeden aspekt: procesy učinily jisté rozlišení mezi provinilými vůdci a oklamáním obyvatelstvem. Po válce je totiž nevyhnutelné obnovit styky s někdejšími nepříteli, ekonomické a kulturní vztahy. Odsouzení těch, kdo byli odpovědní za válku a zločiny spáchané během války, usnadňuje navázání přátelských vztahů s oklamáním obyvatelstvem, které svého času uvěřilo zločinné propagandě. Prostřednictvím veřejného procesu se obyvatelstvo dovědělo, co se doopravdy stalo.

⁶⁷ Viz *Report of Robert H. Jackson, United States Representative to the International Conference on Military Trials, London 1945* (dále uváděno jako „Jacksonova zpráva“), Washington, Department of State Publication 3080, 1949.

⁶⁶ Minear, *Victor's Justice*, str. 10–11.

Příspěvek norimberského a tokijského procesu k právu

C.: Můžete několika slovy říci, jaký byl nejvýznamnější příspěvek norimberského a tokijského procesu k současným mezinárodním měřítkům a právu?

R.: Za prvé je jasné, že oba procesy lze z mnoha důvodů kritizovat, oba měly své negativní stránky. U obou soudů bylo obžalovaným zabráněno předložit důkazy o zločinech Spojenců. Obou se zúčastnili soudci Sovětského svazu, a přitom právě tento stát s Hitlerem uzavřel smlouvu o dělení Polska a pakt o neútočení s Německem a Japonskem, a tudíž přispěl k vypuknutí války v Evropě a Japonsku. Když o tom uvažuji, jsem stále víc přesvědčen, že toto je příznačné pro každý významný historický vývoj. Lidské záležitosti jsou vždy poněkud zmatené a mísí se v nich kladné a záporné prvky. Pozitivní vývoj v dějinách je jen zřídka hnán čestnými a vznešenými pohnutkami.

Je pravda, že oba procesy měly podezřelý původ, že byly zneužity pro politické účely a že byly poněkud nespravedlivé. Nicméně zároveň velmi konstruktivně přispěly k postavení války mimo zákon, přičemž svět nesmírně potřebuje zásadní změnu politického a právního posuzování války v mezinárodních vztazích. Profesor Harvardovy univerzity Karl Deutsch měl pravdu, když řekl: „Válka se stala privilegiem chudých a zaostalých států.“⁶⁸ Bylo a dosud je zapotřebí přizpůsobit právo nové faktické situaci – v tomto ohledu sehrál norimberský a tokijský proces významnou roli.

C.: Znáte latinské rčení *ex iniuria ius oritur* (z bezpráví se rodí právo).

R.: Ano, takhle to nezřídka chodívá. V každém případě však, jak říkám, hlavní příspěvek procesů z Norimberku a Tokia

68 Viz K. Deutsch, „Der Stand der Kriegsursachenforschung“ v: *Deutsche Gesellschaft für Friedens- und Konfliktforschung*, sešit č. 2 (Bonn, 1973), str. 20.

spočíval v uplatnění pojmů zločinu proti míru a zločinu proti lidskosti.

O tom všem se mohou konat konference a uzavírat smlouvy, ale myslím, že skutečnost, že k těmto procesům došlo, znamená asi víc. Někdo byl potrestán, a dokonce pověšen za tyto zločiny. A to je precedens.

C.: Ano, precedens. Nemyslíte však, že v tomto směru je nutno dělat rozdíl mezi Norimberkem a Tokiem? V jednom článku z *New York Times*,⁶⁹ těsně po vyhlášení tokijských rozsudků, stálo: „Tento dvouletý proces a rozsudky nevytvořily v mezinárodním právu žádný precedens. Na rozdíl od rychlejšího procesu s nacistickou bandou a rozsudků v Norimberku.“

R.: Samozřejmě mnohé principy, o kterých debatujeme a které jsme použili v Tokiu, byly prvně formulovány v Norimberku. Nicméně si myslím, že oba procesy představovaly precedenty v širším slova smyslu, neboť „na nich byla prošlapána cesta“, jak se tomu kdysi říkalo. To znamená, že jakmile je cesta vytyčena, lze po ní kráčet znovu. Oba procesy byly velkými událostmi mezinárodního života a měly dalekosáhlé důsledky pro nazírání na to, co lidé mohou a nemohou v budoucnosti beztrestně učinit. Samozřejmě byla k objasnění tohoto tématu nutná velká práce právníků. To se stalo potom.

C.: Vraťme se nyní k otázce příspěvku norimberského a tokijského procesu. Pochopil jsem správně, že podle vašeho názoru kladně přispěly k vývoji mezinárodního práva?

R.: Ano, přes veškerou oprávněnou kritiku jsem dospěl k příznivému názoru na oba procesy. Tento názor je samozřejmě předběžný. Člověk nikdy neví, jakou roli rozsudky sehraji u budoucích případů. Toto oficiální odsouzení představitelů Japonska a Německa může najít místo ve společné paměti lidu, obzvláště v Japonsku, a v budoucnu může sehrát rozhodující roli. Někdy se říká, že v klíčových okamžicích krize, kdy musí

69 *New York Times*, 13. listopadu 1948, str. 14.

padnout rozhodnutí, mají mrtví větší váhu než živí. Jak jsem již vysvětlil, kolektivní vzpomínka na americkou občanskou válku patrně sehrála rozhodující roli v neblahé politice požadavku bezpodmínečné kapitulace Japonska. Kolektivní vzpomínka na rusko-japonskou válku možná měla rozhodující vliv na zahájení války Japonskem (v očekávání, že po několika bleskových vítězstvích v boji bude možno uzavřít příznivý mír).

Nikdo neví, jakou roli bude hrát tokijský soud v Japonsku. Mohl mít příznivější efekt, kdyby se jasněji rozlišilo mezi civilisty, kteří usilovali o dosažení velikosti Japonska mírovými prostředky, a vojenskými představiteli, jimž šlo o přímé vojenské výboje. Tohle je ale jen spekulace. Závěrečné zhodnocení procesů ještě možné není.